

Immers, 'tgaat in dit boek niet om 't verhaal, maar om den zielkundigen achtergrond daarvan. Juist daarom heet het naar den Pastoor, Leontientje oom. In hem zijn liefde en geloof één, voor zijn besef tot een volkomen synthese geworden; en nu komt van buitenaf het groot conflict tusschen die beide op hem losgesluisd, zoo, dat het zijn strijd, zijn zaak, zijn lijden wordt. Begaan met Leontientje, die hij zielslief heeft, gevoelend ook de kracht van zijn eigen overtuiging, wil hij bemiddelend optreden: als Leontientje bij hem logeert spreekt hij met haar, lang en veel, en hij belooft met Isidoor te zullen praten. Zoo zeker is hij van zijn zaak, dat hij bij voorbaat al een goeden uitslag belooft.

Maar als Isidoor komt bevindt hij, dat het „hard is in dien kop”. Isidoor is verstrikt in allerlei stelsels, die de eenvoudigheid van het gelooven verhinderen, en, ofschoon van goeden wil en ook om Leontientje een ander inzicht begeerend, hij komt niets verder, zoodat het bezoek geheel onbevredigend eindigt. Dan moet ook de pastoor zich gewonnen geven en hij stelt Leontientje den eisch, dat het met die liefde uit moet zijn. „Isidoor is een van die grijze zielen, die van hun heimwee naar God meer houden, dan van God zelf. Hij wordt nooit geloovig, dan bij mirakel”, zoo zegt hij.

Leontientje maakt een zwaren strijd door. Elken dag bidt ze in het landelijke kapelletje van „Onze Lieve Vrouw der Vijf wondekens”, vast geloovend aan het wonder, dat komen zal en alles eensklaps zal veranderen. Maar als het wonder uitblijft en ze daarin duidelijk ziet, dat ze de vervulling van haar wensch niet meer begeeren mag, schrijft ze een kort, beslist briefje aan Isidoor en maakt een einde aan de verhouding.

De goede pastoor is kinderlijk blij, maar Leontientje bidt, „O Heer, kom Leontientje nu maar halen”.

Langzaam kwijnt het meisje weg. Maar niemand ziet het, dan de oude kosteres van het kapelletje, Mieke Zand (die zelf een lijden als dat van Leontientje heeft doorgemaakt). „Zoo'n liefde geweest”, zegt ze, „en daar zoo kunnen overloopen, neen, daar gaat dit kind van kapot”. En Mieke Zand ziet het goed, beter dan menheer Pastoor en de dokter. Want op een oogenblik zakt Leontientje bewusteloos neer en dan komt snel het einde. Wel dra is het ook den pastoor duidelijk, dat ze sterven gaat. En nu begrijpt hij ook ineens alles: haar strijd is voorbij, haar lijden ook, maar haar liefde is gebleven. En als ze dan verlangt Isidoor nog eens te zien, doet hij dezen haastelijk roepen. Groot is de spanning, of hij nog op tijd komen zal. Leontientje ligt te wachten, als vroeger op het wonder, en de dood nadert zichtbaar. Maar dan ineens roept ze: „Daar is hij” en Isidoor komt binnen. „Nu zal ik kunnen sterven” is het woord, waarmee Leontientje hem begroet.

Hij, Isidoor, is verslagen, kan niet praten. Hij had verwacht, dat ze begeerig uitzag naar troostwoorden van hem, in hartstochtelijk verlangen, en „ze is één glimlach van uiterlijk en innerlijk geluk”. Zij streelt zijn handen, zijn zwarte lokken, en juicht dan ineens: „Het is licht rond u, Isidoor... Heerom, ik ben blij, dat ik dit licht rond Isidoor nog heb gezien”. En dan sterft ze, met de ontroerende woorden tot Isidoor op de lippen: „Men moet maar eens diep gelooven, Isidoor, één keer en men gelooft voor altijd... zooals men maar eens diep moet liefhebben en men voor altijd lief-

heeft”.

Dat is het „mirakel”, het wonder, dat komen moest, om Isidoor tot God te brengen. En in den stillen sterrennacht belijdt hij zijn geloof aan den pastoor, bevend van ontroering, maar volkomen overwinnend van zijn twijfel, door de hooge en pure liefde, die hem gelouterd heeft. En Heerom, die ook zijn strijd heeft gestreden in den stillen, zwijgenden nacht, juicht: „En daarvoor moest zij sterven! Nu begrijp ik het gebaar des Heeren. Gezegend zij de druif, die Gij bestemd hebt voor Uwen Goddelijken beker! O Ware Wijngaard, Jezus-Christus!”

Ik gaf hier den inhoud van het boek zelf weer, om te beter te doen verstaan de dramatische kracht, die in deze stofbewerking ligt. En, wie haar gevoelt, ziet dan ook, welke de betekenis moet zijn van het toneelspel „Leontientje”, dat deze kracht effectueert. Ik kan daarom volstrekt niet instemmen met het oordeel, dat een der toneelrecensenten in de courant uitsprak, toen hij het stuk qualificeerde als „vlak, ouderwetsch, sentimenteel, langdradig”. 'tIs mogelijk, dat het als toneelspel dien indruk maakt, als spel dus, ik kan dat niet beoordeelen, maar als literair werk, als boek dus, dat men leest in de stilte van zijn kamer, wekt het een gansch andere stemming. Misschien — ik acht dat zelfs waarschijnlijk — doet de „vertooning”, het toneelspel van dit stuk, ontwijfend aan, maar als ge het leest, met U zelf alleen, is uw ziel ontroerd en bonst uw hart. Neen, hier is geen sentimentaliteit en langdradigheid, hier staat ge voor de meest smartvolle ontwikkeling van den strijd tusschen liefde en geloof en dat kan nooit vlak zijn en nimmer ouderwetsch, maar is diep en aangrijpend menscheijk.

Zelfs geloof ik, dat in „Leontientje” de kracht van dat alles nog grooier is, dan in den roman. In de enkele slotwoorden is gansch de geweldige overwinning, het wonder der overgave, het wijken van Isidoor's twijfel voor de stralen van het genade-licht, uitgedrukt. En nu is er wel iets van reserve in uw ziel als ge het stuk overziet, (de kwaadheid van den vader in het eerste bedrijf b.v. zoekt in ongewenschte bewoording licht en soms kan het sterk-katholiek karakter U niet bekoren) maar toch ligt het geloof „als een maanschijn-dauw” over het gebeuren en heft de treffende uitbeelding van het door genade volkomen en voor altijd gelooven uw bezwaren op.

Wel is de figuur van den Pastoor wat vager en daardoor niet zoo centraal als in het boek, dat naar hem heet, maar de titel van het stuk zegt ook, dat Leontientje hoofdpersoon is en dat al het licht op haar vallen moet. De analyse is zeker fijner in den roman, maar de dramatische kracht overweegt m.i. in het toneelspel.

Zien we nu ten slotte roman en toneelspel samen in het kader van Timmermans' werk, dan blijkt de betekenis — die wat de boeken zelf betreft, duidelijk genoeg spreekt — als literatuurrichting.

„De pastoor uit den Bloeyenden wijngaard” en het daarbij behorende „Leontientje” vormen met „Schemeringen van den dood” en „Pallietier” een zeker geheel. „Schemeringen...” toch geeft den Timmermans voor Isidoor's gestalte te aanschouwen. We weten van hem zelf („Uit mijn rommelkas”) hoe hij een tijd lang vernepen heeft gezeten

in allerlei occultistisch denken, hoe een verstrikt zijn in stelsels en „ismen” hem in de slingering en den onvrede van twijfel heeft gebracht, zoozeer, dat de rust uit zijn leven weg was en de glans van de dingen verdofte. Toen kwam zijn zware ziekte, lichamelijke, maar vooral ook geestelijke ontwrichting. Bij zijn eindelijk herstel, juist toen de lente glimlachend over het land trok, vond hij in de natuurgemetingen een zekere levensvervulling, die hij met uithoudigheid in „Pallietier” gestalte gaf. Maar in het niet-meer-denken, het „plukken” van den dag, kon toch ook de innerlijke rust, de levensbevrediging niet liggen, ook niet voor een Timmermans, die immers in Franciscus den ideaal-heilige ziet. De omslag van den twijfel aan alle levenswaarden in de uithoudigheid van levensgenieting is niet natuurlijk, verklaarbaar misschien uit de omstandigheden, maar niet van blijvenden aard. In Timmermans' leven ontbrak de synthese. En die nu is gevonden in „De pastoor...” en „Leontientje”. Isidoor, de twijfelaar, die wel wilde, maar niet kon gelooven en eerst door de ervaring van volkomen overgave tot vrede komt, getuigt dat. En de volle accentueering van den grond, waarop deze vrede rust, in „Leontientje”, bevestigt het.

Dat is dunkt mij, de betekenis van deze literatuurproductie. En die gaat verder, dan tot het literaire alleen.

C. T.

HET BOEK VAN DE WEEK.

Over „God en de Natuur”.

't Was in het jaar 1906.

Titius, Professor in de theologie te Göttingen, sinds 1921 te Berlijn, voelde zich gedrongen zich bezig te houden met de problemen, die de natuurwetenschap had opgeworpen en hun terugslag hadden op het religieuze leven en denken der menscheid. Met alle kracht heeft hij zich toegelegd op de bestudeering der natuurwetenschappen, en thans, na 20 jaar, is hij in staat de resultaten van zijn arbeid het publiek aan te bieden. Ze zijn neergelegd in het voor eenige maanden verschenen boek: *Natur und Gott. Ein Versuch zur Verständigung zwischen Naturwissenschaft und Theologie*, von D. Arthur Titius, Professor der Theologie in Berlin, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1926, 831 pag.¹⁾

Wie het compres gedrukte boek heeft doorgevoerd, zal vol bewondering zijn voor den man, die, met enorme werkkraft en ijeren volharding zich heeft eigen gemaakt de belangwekkende resultaten van het natuurwetenschappelijk onderzoek, waardoor hij in staat was een overzicht te geven van het huidige natuurwetenschappelijk wereldbeeld. Prof. Kohnstamm wijdt in het „Algemeen Weekblad voor Christendom en Cultuur” van 15 Oct. 1926 onder het hoofd: „Is Christelijke natuurphilosophie mogelijk”, een zeer waardeerend artikel aan dit belangrijke werk. Prof. Kohnstamm, ongetwijfeld een bevoegd beoordeelaar, zegt daar o.m.: „En dan moet ik verklaren, dat er naar mijn meening maar heel weinig physici zijn, die over deze vraagstukken (Prof. K. doelt op de hoofdstukken waarin gehandeld wordt over de mathematische natuurwetenschap, en over het vraagstuk van de

¹⁾ *Natuur en God. Een poging tot verzoening van natuurwetenschap en theologie.*

POPULAIR-WETENSCHAPPELIJKE SCHETSEN;

Gisbertus Voetius

IX. 's-Hertogenbosch

Een der belangrijkste jaren uit de tweede periode van onze worsteling tegen Spanje, die met het einde van het Twaalfjarig Bestand in 1621 aanving en waarin de grenzen van de Republiek der zeven vereenigde Provinciën zijn bevestigd, is 1629. In dat jaar sloeg prins Frederik Hendrik het beleg voor de sterke vesting 's-Hertogenbosch, het bolwerk van Rome's macht in Noordelijk Brabant. De vijand wendde van zijn kant alles aan om de stad te ontzetten, en deed zelfs, om het Staatse leger ervan af te trekken, een inval over de Veluwe tot in Utrecht. Doch alles te vergeefs: na een beleg van vier maanden gaf 's-Hertogenbosch zich in September 1629 over.

De laatste weken van dit beleg heeft Voetius medegemaakt als legerpredikant. Het was de gewoonte, dat jaarlijks op de Zuidhollandsche Synode, een der Classes naar toerbeurt werd aangewezen om een predikant naar het leger te zenden. Op de Synode van Leiden van 1629 was de Classis Gorinchem aan de beurt, en deze vaardigde Voetius af. Den 7den Augustus vertrok hij naar het legerkamp, bovendien nog voorzien van een mandaat van de Synode zelve, om er bij de bevoegde autoriteiten krachtig op aan te dringen, dat „ingevalle het Godt soude believen ons met de victorie van die stadt te begenadigen” in 's-Hertogenbosch en de omliggende dorpen de „Paapsche afgoderij” niet langer zou worden geduld, aangezien, zoo schreef de Synode in den hem verstrekt geloofsbrief, „de christelijke overheyt, in de oorloghe, die sy voert voor de religie ende den staet, niet so seer te letten

heeft op conquesten” van landen ende steden als wel op de nytbreydinge van des Heeren woordt ende de voortplantinghe van sijn kereke”. Voetius kreeg de opdracht dienst te doen bij het gedeelte der troepen, dat onder bevel stond van graaf Willem van Nassau, een kleinzoon van den grondlegger van de Unie van Utrecht Jan den Oude, die als commandant van het garnizoen van Heusden, hem niet onbekend was. De velddienst was geen sinecure: iedereen avond werd voor het front het „avondgebed” gedaan, gevolgd door een korte toespraak, waarna over de troepen, die de wachtposten gingen betrekken, de zegen werd uitgesproken. Verder moesten de talrijke zieken en de gewonden worden bezocht, vermaand en getroost, en soms moesten soldaten, die wegens vergripen tegen de krijgstucht ter dood werden gebracht, in hun laatste oogenblikken worden bijgestaan. De legerpredikant had te spreken met ruwe, onbeschaafde manschappen, maar ook met hoogst ontwikkelde officieren. Later heeft Voetius, in zijne *Politica Ecclesiastica* dan ook verklaard, dat niet iedereen zoo maar voor den legerdienst deugde, maar dat daarvoor alleen in aanmerking mochten komen mannen, die ervaren waren zowel in de dingen van Gods Koninkrijk als in de wereldsche zaken, en die verstand paarden aan standvastige godsvrucht.

De gezondheidstoestand der troepen van het bezettingsleger was allerellendigst, en ook Voetius zelf was een poos krank.

Over den val van 's-Hertogenbosch werd feitelijk beslist door de verrassing van Wesel, ten gevolge waarvan de vijand, die nu in den rug bedreigd werd, zich uit de Veluwe moest terugtrekken en

¹⁾ veroveringen.

ook geen pogingen meer kon doen om de stad te ontzetten. Dit feit werd dan ook in het kamp met een dankstond gevierd, waarbij Voetius voorving en blijkbaar zoo zeer voldeed, dat 's-Prinsen gemalin Amalia van Solms, die in de buurt, te Crevecoeur, vertoefde, hem uitnodigde voor haar en hare omgeving het gesprokene te herhalen.

Den 17den September 1629 trok het garnizoen van Den Bosch met volle krijgsmansseer uit de vesting en verliet ook de Roomsche geestelijkheid de veroverde stad. Twee dagen later werd door den vasten legerpredikant Conradus Markinius in de Sint-Janskerk de eerste Gereformeerde prediking gehouden. Naast hem werden nu vier predikanten uit andere kerken geleend, om de reformatie der geheel Roomsche stad tot stand te brengen; en een hunner was alweer Voetius. Er viel heel wat te doen: de kerkgebouwen moesten voor den Gereformeerden eeredienst worden ingericht, een kerkeraad moest geïnstituëerd worden, scholarchen moesten worden aangewezen om toezicht te houden op het onderwijs, het gasthuis moest worden hervormd en alle Roomsche dienstpersioneel daaruit verwijderd, en bovenal moest worden omgezien naar blijvende predikanten, daar de gemeenten, die de hunne geleend hadden, sterk op den terugkeer hunner eigen dienaren des Woords aandrongen. Voetius werd naar Den Haag afgevaardigd om over de vaststelling der predikantstraktementen te onderhandelen. Hoe verbaasd was hij, toen hij na eene afwezigheid van drie weken terugkeerde, te vernemen dat men hem dood gewaand had: er was rondverteld, dat hij plotseling was gestorven, en van Roomsche zijde had men daarin een straf des hemels gezien, omdat hij tegen de aanwezigheid van crucifixen in de kerken zou hebben geijverd! Hij wist daarop niet beter te doen, dan de

en verstrikt
le slingering
cht, zoozeer,
en de glans
zijn zware
geestelijke
l, juist toen
ok, vond hij
levensvervul-
"allierter" ge-
n, het „pluk-
de innerlijke
ook niet voor
inciscus den
in twijfel aan
l van levens-
ar misschien
n blijvende
de synthese
oor...“ en
ie wel wilde,
de ervaring
omt, getuigt
den grond,
ntje“, beves-
in deze lites-
dan tot het

C. T.

te Göttingen,
drongen zich
ie de natuur-
erugslag had-
der mensch-
toegelegd op
en, en thans
iten van zijn
jn neergelegd
enen boek:
ur Verstandi-
id. Theologie.
Theologie in
precht, 1926

heeft Joorge-
or den man,
en volharding
kkende resul-
t onderzoek-
cht te geven
elijk wereld-
et „Algemeen
uur“ van 15
telijke natuur-
deelerend arti-
stamm, onge-
egt daar o.m.
ar mijn mee-
lie over deze
hoofdstukken
athematische
gstuk van de
ing van natuur-

en de stad te
in het kamp
Voetius voor-
dat 's Prinzen
de huurt, te
de voor haar
herhalen.
het garnizoen
nseer mit de
geestelijkheid
verd door den
kinius in de
rde prediking
r predikanten
eformatie der
engen; en een
heel wat te
or den Gere-
ht, een kerke-
scholarchen
icht te houden
t worden her-
oneel daaruit
len omgezien
emeenten, die
den terugkeer
aandrongen.
rdigd om over
klementen te
ij, toen hij na
erugkeerde, te
aad had: er
vas gestorven,
arin een straf
de aanwezig-
u hebben ge-
doen, dan de

wetmatigheid en haar grenzen) zoo scherp omlind,
zoo doordacht, zoo methodisch zuiver zouden heb-
ben kunnen zeggen wat voor de physica het essen-
tieele is, als deze theoloog. We hebben hier dan
ook niet het werk van een man, die, behalve dat
hij theoloog is, ook nog wat aan natuur-wetenschap
doet, maar van iemand, die en theoloog en natuur-
philosoof is; een gelukkige combinatie, die beide
terreinen van wetenschap ten goede moet komen.

Zooals de ondertitel van het boek reeds aangeeft,
heeft de schrijver een poging gewaagd. Natuur-
wetenschap en Theologie met elkaar in overeen-
stemming te brengen. Een dergelijk streven zou
in de laatste decennien van de vorige eeuw voor-
zeker, in wetenschappelijke kringen althans, met
een schaterlach zijn begroet.

Thans is de situatie anders. De materialistisch-
mechanische beschouwing van wereld en leven, met
zoo veel gejuich begroet, bleek niet in staat, te
geven, wat redelijkerwijs van een wereldbeschou-
wing kan worden geëischt. Niet het verstand
kan blijvend oppermachtige heerschappij voeren,
ook het gevoel eischt zijn rechten. De mensch,
ook de man van wetenschap, heeft niet alleen een
hoofd, maar ook een hart, niet een wil alleen,
maar ook gevoel.

Merkwaardig is dan ook de onzekerheid, die
hij het scheiden der vorige eeuw overal wordt
waargenomen. „Er is een disharmonie tusschen
ons denken en gevoelen, tusschen ons willen en
handelen. Er is tweespalt tusschen godsdienst en
cultuur, tusschen wetenschap en leven“. (Bavinck.)
Teleurgesteld door de wel opgewekte, maar niet
bevestigde verwachtingen, is er weer een vragen
naar geestelijke waarden, een verlangen naar „de
dingen, die niet gezien worden“. De godsdienst,
eertijds „opium“ voor het volk, is thans tot priva-
zaak gepromoveerd. Zelfs kon aan een Religieus
Socialistisch Verbond het aanzijn worden geschon-
ken.

Intusschen heeft de ontwikkeling van de natuur-
wetenschap haar voortgang gehad. Belangrijke ont-
dekkingen hadden plaats. Röntgenstralen en vooral
ook de radio-actieve stoffen verschaften een in-
zicht in den bouw der materie, die den spot dreef
met al de simpliciteit van de vorige eeuw. In de
radio-actieve stoffen heeft men een vergaan van
reeds aanwezige en een gelijktijdig ontstaan van
nieuwe stoffen, een verschijnsel, dat zich zeker
vroolijk gemaakt zal hebben over de starre onver-
anderlijkheid waarmee het element door den man
van wetenschap was toegernst. Het onveranderlijke
in het element moest plaats maken voor een begrip,
waarmee zelfs de Alchemist uit vroeger dagen ge-
lukkig zou zijn geweest. Daarnaast ontwikkelden
zich machtige theorieën, opgetrokken op gedurfde,
geniaal gegrepen hypothesen. Geleid door Bohr,
werd althans een voorlooppig inzicht verkregen in
den bouw van het atoom. In plaats van het starre,
ondeelbare gedachtebeeld van weleer, verscheen
een elegant systeem, bewegelijk als het zonnestel-
sel. Naar men tegenwoordig algemeen aanneemt, be-
staat het atoom uit een kern, geladen met positieve
electriciteit, waaromheen electronen, op te vallen
als negatieve electriciteit, loopen. Tusschen de kern
en de electronen bestaan geen andere krachten
dan de aantrekking en afstoting die voortvloeien
uit de electrische ladingen. Daar deze krachten
dezelfde wet volgen als de algemeene aantrekkings-
kracht (zwaartekracht), komt de beweging van
een electron om de kern met die van een planeet

om de zon overeen; het kan cirkels of ellipsen
van allerlei vorm en grootte beschrijven, echter
gebonden aan zoogenaamde quantenvoorwaarden.
Ingewikkelde mogelijkheden doen zich hier voor,
zoo zelfs, dat niemand minder dan Nernst rekening
houdt met de „mogelijkheid, dat voor het probleem
van de quantitatieve berekening dezer elementaire
verschijnselen ons denkvermogen te kort (zal)
schiet(en)“.

Van groot gewicht is ook de samenhang, die tus-
schen de verschillende elementen bestaat. De
atoom-theorie bracht van dezen samenhang merk-
waardige dingen aan het licht. Rutherford heeft de
veronderstelling aannemelijk gemaakt, dat de ker-
nen der atomen van de verschillende elementen
opgebouwd zijn uit heliumkernen, waterstofkernen
en electronen. De heliumkernen zijn waarschijnlijk
nog weer opgebouwd uit waterstofkernen. Hiermee
komen we dus tot de aanname, dat de materie
opgebouwd gedacht kan worden uit waterstofker-
nen en electronen. De groote verscheidenheid der
materie is hiermee teruggebracht tot deze weinige
grondbegrippen. Merkwaardig in dit verband is wat
Prof. Bakhuis Roozeboom aan het slot van zijn in
1904 gehouden rede over: De tegenwoordige stand
en de problemen der chemie, opmerkt: „Hoe verder
we zullen doordringen in de kennis der nu nog
onontgonnen terreinen, hoe meer oorzaak er zijn
zal voor bewondering der Goddelijke wereldorde,
die zich op 't gebied der natuur openbaart, en welke
die menigvuldige verscheidenheid terug laat leiden
tot eenige weinige grondgedachten“. Tot eenzelfde
conclusie komt Titius: Wie het werk bestudeert, zal
herhaaldelijk gewezen worden op het doelmatige,
op de groote orde, regelmaat en harmonie van den
wereldloop, die tenslotte zich laat herleiden tot
weinig „wonderbaar einfachen Grundregeln“. De
natuuronderzoeker is meestal dan ook geneigd, de
eenvoudigste oplossing van een probleem voor de
meest juiste aan te zien. Hiermee is volstrekt niet
gezegd, dat de verschijnselen van het natuurge-
beuren alle even eenvoudig zijn. Integendeel. Ik
wees reeds op een uitspraak van Nernst, die uit-
drukt de geweldige gecompliceerdheid van den
atombouw. Daarnaast zijn vele andere voorbeelden
te noemen. Zoo is het b.v. gebleken, dat eiwitstof-
ten, dit zijn belangrijke bestanddeelen o.a. van het
menschelijk en dierlijk lichaam, opgebouwd zijn
uit amidozuren. Indien we nu een eiwitmolecule
met b.v. 20 amidozuurresten nemen, dan volgen
alleen reeds uit de verschillende groepering der
zuurresten 2.3 trillioen mogelijkheden. Hierbij ko-
men nog andere redenen, waardoor het aantal moge-
lijkheden „nagenoeg onbegrensd“ wordt. „Het is
zoo groot, dat men de mogelijkheid inziet, dat ieder
levend wezen, (dat van ieder ander verschillend
is) zijn eigen individueel eiwit bezit, en dat de
oneindige vormen-rijkdom, die de georganiseerde
wereld aan ons oog vertoont, gedeeltelijk zijn oor-
zaak in de isomerie, (hiermee zijn de verschil-
lende mogelijkheden bedoeld) der eiwitmoleculen
zoude kunnen hebben“, aldus Prof. Holleman.

Terecht kan dan ook Titius opmerken, dat de
tegenwoordige natuuronderzoeker vol bewonde-
ring is voor het groote en majestueuse van het
wereldgebeuren. Tegelijk echter is hiermee geken-
schetst een toestand, die oudtijds de religie deed
opbloeien: een „begrepen“ wereld is haar dood.
Zoo zijn we dan van de „begrepen“ wereld
uit het eind der 19e eeuw gekomen bij de „onbe-
grepen“ wereld van nu. De eerste, een voedings-

leven als de geestelijke vader van het Jansenisme.
De oorzaak daarvan lag in een manifest, dat in Mei
1630, ondertekend door Voetius en de drie andere
predikanten, op verschillende plaatsen in de stad
was aangeplakt, waarin de Roomschen werden uit-
genoodigd zich voor de geheele gemeente, of ten
minsten voor den magistraat, in eene „vriendelijke
conferentie“ te verantwoorden, over de door hen
uitgestrooide „tastelijke leugenen“. De vele geeste-
lijken, die nog in de stad waren achtergebleven,
betoonde daartoe weinig animo, doch Jansenius
en nog een geestelijke uit Leuven, Willem van En-
gelen, zonden een antwoord, dat later in het Hol-
landsch verscheen onder den titel *Paeche-svaer-
dicheydt om alle Catholycke weder-party-
tyen te beantwoorden*, waarin zij zich tot het
dispuut bereid verklaarden, mits niet in de stad,
maar ergens ten platten lande, na uitdrukkelijk ont-
vangen verlof van de overheid. Voetius en zijne
collega's antwoordden hierop met een Naerder
openinghe van hunne bedoeling: zij verklaarden
zich bereid, mits het mondgesprek openbaar zou
zijn, en de vergunning aan de overheid door hun
tegenstanders zou worden gevraagd. Natuurlijk
kwam er verder van de geheele zaak niets. Jan-
senius had echter bij het eerstgenoemde manifest
een Latijnsch geschrift gevoegd, waarvan de ver-
taling tot titel voerde: *Preservatyf-dranc*,
waarmede bedoeld werd een voorbehoedsmiddel, te-
gen 'den toover-gift-dranc van de Ghereformeerde
Ministers', en waarin dezen werden uitgedaagd de
wettigheid van hunne zending aan te toonen. Hierop
vatte Voetius vuur: te Heusden teruggekeerd, schreef
hij in het Latijn een zeer scherp antwoord onder
den titel: *Philonium romanum correctum*. Daarop antwoordde Jansenius weder met een
uitvoerig geschrift *Notarum Spongia*, waarvan

bodem voor materialisme en atheïsme, de laatste
geschikt om religieus leven tot groei te brengen.

„Wetenschap en religie, ze vormen in werkelijk-
heid geen tegenstellingen, maar in ieder ernstig
nadenkend mensch hebben ze elkaar tot wederzijd-
sche aanvulling noodig. Het is voorzeker geen be-
val, dat juist de grootste denkers van alle tijden
tegelijk diep religieus waren aangelegd, al stelden
ze ook niet gaarne het hun heiligste op de publieke
markt ten toon“, aldus Max Planck, een bekend
physicus van tegenwoordig, op blz. 52 van zijn
in 1923 gehouden rede over: *Kausalgesetz und
Willensfreiheit*. De arrogantie, waarmee, naar Ba-
vinck ons meedeelt, Specht alle grooten in het
rijk des geestes als aanhangers van het materialisme
dorst verklaren, vindt in de woorden van dezen
geleerde, die mee den stoot gaf aan de ontwik-
keling van onze moderne atoom-theorie, haar ver-
diende terechtwijzing.

Met het bovenstaande bedoelden we niet een
wetenschappelijk vertoog te leveren — trouwens
hier ook niet op zijn plaats — dat ten volle doet
zien den grooten omkeer, welke op het terrein der
natuur-wetenschappen, speciaal ook op dat der phy-
sica, heeft plaats gegrepen. Wel hopen we, dat het
ons gelukt is, te doen aanvoelen, dat er inderdaad
veranderingen plaats grepen, welke niet zonder
invloed bleven op het denken der menschheid.²⁾

Ongetwijfeld is er in de erkenning van het groote
en onbegrepen, in de erkenning zelfs van een
noot-zullen-weten, ook in het vragen naar geeste-
lijke waarden, iets dat ons toesprekt. Ook hier
hebben we den dag der kleine dingen niet te ver-
achten. Van een terugkeer tot de Christelijke Be-
lijdenis is natuurlijk geen sprake. Maar wel is waar
wat Titius in zijn voorwoord opmerkt, dat „het
tegenwoordig natuuronderzoek staat midden in een
verandering, die tot zijn laatste grondslagen terug
gaat en die aan het geestelijk leven, als een leven
van eigen weten, meer tegemoet komt dan het
geval was bij de onderzoekers der beide laatste
geslachten“. Het is dan ook niet van belang ont-
bloot, dat juist nu, iemand als Prof. Vollenhoven,
die ook op natuur-wetenschappelijk gebied den weg
weet, een plaats kreeg aan de V. U. Met belang-
stelling zullen dan ook velen, met name ook de
Christen-natuuronderzoekers, den arbeid van dezen
geleerde volgen.

Tenslotte, wat het boek nog betreft, gaarne zien
we het in handen van velen, zoowel van natuur-
onderzoekers als van theologen en anderen. Vooral
van de theologen, die aan onze Christ. Scholen
voor Hooger- en Middelbaar Onderwijs het gods-
dienstonderwijs hebben te geven, zullen velen er
met vrucht en daarom ook een dankbaar gebruik
van kunnen maken.

Vooral de Gereformeerde zal zich niet in alles
kunnen vinden, wat het boek geeft. Hij zal daarom
niet zonder kritiek lezen, wat natuurlijk hemzelf
bij zijn studie zal ten goede komen.

Oegstgeest.

JOH. BOOIJ.

²⁾ Eenzelfde gedachte vindt zij vertolkt in de rede van
Dr C. H. Kok: „De nieuwe tijd voor de natuur-wetenschap
in het algemeen en de geneeskunde in 't bijzonder“, dit
jaar gehouden voor de Christ. Ver. van Natuur en Genees-
kundigen in Nederland en opgenomen in het orgaan van
die vereeniging, aflevering 3. Verschillende leden konden zich
met de strekking van het betoog wel vereenigen. Dr Heidana
bv noemde „Bavinck's rede: „De overwinning der ziel“ in
dit verband; wel werd er, en m.i. terecht, bezwaar gemaakt
tegen den plotselinge overgang, dien de heer Kok meende
te kunnen constabeeren bij de ontdekking der röntgenstralen.

eene Hollandsche vertaling verscheen onder den
titel *Catholycke uyt-wis-spons*. Onmiddellijk
toog Voetius aan een breed opgezet tegenschrift,
waaraan hij bijna twee jaren werkte; doch hij kon
er niet gemakkelijk een uitgever voor vinden. Eerst
in 1635, toen hij reeds hoogleeraar was, kon het met
steun der Utrechtsche stadsregering te Amsterdam
bij Johannes Jansonius verschijnen, onder den titel
Desperata causa Papatus, d.i. de Wan-
hopige zaak van het Pausdom. 't Is een
kwartijn van achthonderd bladzijden, een ware mijn
van talloze argumenten tegen Rome, maar door
zijn zeer zwaar Latijn en door de scholastieke
manier van behandeling voor lezers uit onzen tijd
moelijk genietbaar. Jansenius zelf, die in 1636
als hoogleeraar aftraal, heeft op dit boek niet meer
geantwoord, maar wel werd de strijd voortgezet
door zijn opvolger Libertus Fromondus, en Voetius'
leerling Martinus Schoock. Zelf heeft Voetius er
sterk niet meer in gemengd, hoewel hij later nog
sterk tegen Rome heeft gepolemiseerd.

Als legerpredikant heeft Voetius nog eenigen tijd
dienst gedaan in 1632 bij de troepen van graaf
Willem van Nassau, tijdens een expeditie in Vlaan-
deren. Zijn lijkredenaar, de hoogleeraar Essenius,
maakte bovendien nog gewag van drie andere
„zendingen naar het leger“, doch daarover is niets
naders bekend. Het is hem zeker niet onaangenaam
geweest ook met het kampeven kennis te hebben
gemaakt.

JOH. C. BREEN

²⁾ D.w.z. Het Roomsche tegengif verbeterd.